

*Богма О.С.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет*

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ БЮДЖЕТНІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сутності економічної категорії «загроза бюджетній безпеці» та класифікації її складників. На підставі аналізу наявних трактувань категорії «загроза бюджетній безпеці» сформульоване авторське визначення досліджуваного поняття, встановлено його основні якісні характеристики. На основі вивчення різноманітних точок зору авторів щодо визначення та ідентифікації загроз бюджетній безпеці здійснено їх наукову систематизацію у вигляді групування складників категорії за основними класифікаційними ознаками. Зокрема, наявну класифікацію загроз бюджетній безпеці доповнено ознаками «термін дії загрози» та «спрямованість загрози». Зроблено висновок, що запропоновані положення розширюють наукове розуміння аналізованого явища та посилюють методологічну базу його виявлення і систематизації, що виступає важливою умовою забезпечення бюджетної безпеки країни.

Ключові слова: бюджетна безпека, загроза бюджетній безпеці, класифікація, бюджетна система, бюджетний процес, бюджетний інтерес.

Постановка проблеми. Забезпечення бюджетної безпеки є одним з головних завдань, що стоять перед будь-якою державою, оскільки необхідний і достатній її рівень забезпечує повноцінну реалізацію національних інтересів у бюджетній сфері та виступає базисом для реалізації національних економічних інтересів у цілому, забезпечує можливості повноцінного виконання державою її функцій за рахунок коштів бюджету, фінансування структурної реструктуризації національної економіки, розвитку пріоритетних галузей, підвищення рівня та якості життя населення, підтримання макроекономічної стабільності в країні.

При цьому в концептуальних основах бюджетної безпеки, що визначають стратегію, тактику й механізм забезпечення необхідного і достатнього її рівня, важливе місце належить розумінню сутності категорії «загроза». Зазначене зумовлює актуальність більш детального вивчення особливостей та видів загроз бюджетній безпеці та своєчасність включення у процес дослідження шляхів забезпечення бюджетної безпеки України окресленої проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження загроз бюджетній безпеці як економічної категорії, їх видів та особливостей прояву зробили такі вчені, як С. Онищенко [1], О. Проказюк [2], Л. Коваль [3], О. Чернюк, Н. Корень [4], О. Бородій [5] та ін.

Теоретико-методологічні засади загроз і результати узагальнення особливостей їх впливу на економічну безпеку розкрито у працях Л. Абалкіна, А. Архіпова, А. Городецького, Б. Михайлова, О. Власюка, Я. Базилука, С. Давиденко, В. Петрушевської, В. Мартиненко та ін.

Питанням забезпечення бюджетної безпеки України присвячено наукові праці В. Андрущенко, В. Базилевича, О. Барановського, З. Варналія, Т. Вахненко, О. Василика, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Кудряшова, І. Луїної, В. Опаріна, Г. П'ятченко, В. Суторміної, І. Чугунова, С. Юрія та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць із проблематики забезпечення бюджетної безпеки, що вказує на достатню вивченість цього явища в економічній науці, слід відзначити недостатність приділення уваги загрозам бюджетній безпеці.

Мета статті полягає у дослідженні сутності загроз бюджетній безпеці та розширенні наукової класифікації їх складників.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на недостатню увагу, яка приділяється загрозам бюджетній безпеці в науковій літературі, вважаємо за доцільне розпочати дослідження з розгляду сутності загроз у різних аспектах.

Відповідно до лексикологічного походження, слово «загроза» в українській мові визначається як можлива небезпека та має три мовні значення [6]:

- груба, зухвала обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність; погрожування, нахваляння;
- можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, тяжкого для кого-, чого-небудь;
- те, що може заподіювати яке-небудь зло, якусь неприємність.

Розглядаючи зміст категорії «загроза» у нормативно-правовому аспекті, слід зазначити, що одним із найбільш розповсюджених оцінних понять у Кримінальному кодексі України є поняття «погроза», проте паралельно із цим слід констатувати відсутність у вітчизняному кримінальному праві чіткого розуміння погрози [7, с. 283]. При цьому аналіз наукових праць, присвячених дослідженню вказаної категорії у кримінальному праві України, засвідчує відсутність системності поглядів на неї, неоднозначність трактувань, відсутність у багатьох авторів власне визначення з наведенням лише характерних ознак загрози.

Економічне розуміння категорії «загроза» полягає передусім у кількісному визначенні втрат, які понесла економічна система у цілому або її окремі складники (фінансова, податкова, бюджетна системи тощо) у разі її реалізації. Цей висновок підтверджує позиція численних науковців, які наголошують на можливостях загрози завдавати шкоди відповідному суб'єкту чи об'єкту; наносити конкретному суб'єкту не лише матеріальну, але й моральну шкоду; заподіювати велику шкоду аж до припинення діяльності; заподіювати шкоду, майнові, фізичні або моральні (духовні) збитки особистості, суспільству чи державі; завдавати шкоди здоров'ю людей, спричиняти матеріальні збитки і т. п. [8–12].

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблематиці бюджетної безпеки, питанням теоретичного визначення категорії «загрози бюджетній безпеці» приділено недостатньо уваги. При цьому переважно автори констатують лише їх наявність із визначенням переліку конкретних факторів чи подій, які можуть нести загрозу бюджетній безпеці країни, регіону.

Так, Н.Г. Долматова розглядає поняття бюджетних порушень, розуміючи під ними загрози бюджетній безпеці правового характеру [13, с. 53], та наводить їх приклади, не надаючи при цьому визначення власне зарозам бюджетній безпеці.

О.А. Бородій систематизує загрози бюджетній безпеці держави і досліджує джерела виникнення зароз бюджетній безпеці, при цьому власне їх визначення у роботі відсутнє [5].

О.В. Нікуліна та ін. [14, с. 37] розглядають поняття загрози бюджетно-податкової безпеці регіону як комплекс умов, факторів і процесів, які створюють дисбаланс між обсягом фінансових ресурсах та потребою в них для реалізації соціально-економічної політики влади регіону, що тягне за собою порушення фінансової самостійності та досягнення критичних значень індикаторів бюджетно-податкової безпеки.

О.В. Проказюк під джерелами зароз бюджетної безпеки розглядає сукупність умов і факторів, наслідками яких виступають деформації бюджетної системи [2, с. 42].

Н.В. Корень відзначає, що загрози бюджетній безпеці держави виражають потенційну можливість негативного впливу та мають суб'єктивний характер, адже переважно залежать від параметрів бюджетної політики та узгодження в її рамках суспільних інтересів [4, с. 131].

Л.П. Коваль указує на те, що першим етапом процесу ідентифікації зароз бюджетній безпеці має бути ідентифікація бюджетних ризиків. Науковець розглядає загрозу бюджетній безпеці як форму прояву ризику та наголошує, що перехід ризику в загрозу починається з появи негативних якісних змін у бюджетній системі [3, с. 140].

Вважаємо, що досить цікавим та повним виступає визначення загрози бюджетній безпеці, яке надане С.В. Онищенко, яка розглядає останні як «сукупність негативних передумов і чинників, які перешкоджають повноцінній реалізації бюджетних інтересів та зумовлюють повне чи часткове порушення або руйнування аспектів безпеки бюджетної системи та процесу» [1, с. 110].

Як бачимо, переважна більшість авторів розглядає загрози бюджетній безпеці як сукупність умов, факторів, чинників, тобто дотримується третього лексикологічного підходу до трактування вказаної категорії. У нашому дослідженні ми також будемо виходити з того, що загрози бюджетній безпеці країни створюють можливості виникнення небезпеки руйнування бюджетної системи, неспроможності нею виконувати покладені на неї функції, збою бюджетного процесу в результаті реалізації якої-небудь події або внаслідок певної причини.

Таким чином, з урахуванням вищезазначених положень під поняттям «загрози бюджетній безпеці» пропонуємо розуміти наявні та потенційно можливі події природно-техногенного або суб'єктивного характеру, викликані намаганням реалізувати бюджетні інтереси їх носіями, які можуть негативно вплинути на рівень бюджетної безпеки держави/адміністративно-територіального утворення.

В основі запропонованого визначення лежить твердження автора щодо основних якісних характеристик зароз бюджетній безпеці як таких, що:

– мають передумови та причини виникнення і можуть бути реалізовані або нейтралізовані внаслідок співпадіння в часі певних подій;

– є перешкодою ефективному функціонуванню бюджетної системи та протіканню бюджетного процесу, що автоматично знижує рівень бюджетної безпеки держави;

– можуть бути викликані в результаті намагання реалізувати бюджетні інтереси їх носіями або з причин незалежних від людини природно-техногенних подій.

Відзначимо також, що намагання різними авторами наукових досліджень у сфері забезпечення бюджетної безпеки визначити та ідентифікувати відповідні загрози створює умови для їх наукової систематизації у вигляді групування за основними класифікаційними ознаками.

З урахуванням множини подібних класифікацій нами за основу взято їх систематизацію, запропоновану О.В. Проказюк [2, с. 42] як найбільш повну (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація зароз бюджетній безпеці за факторами ризику

Ознака ризику	Види зароз
Можливість прогнозування	Передбачувані, непередбачувані
Характер виникнення	Об'єктивні, суб'єктивні
Форма прояву	Явні, латентні (приховані)
Об'єкти посягань	Податковий потенціал, доходи бюджету, бюджетні асигнування, державна і приватна власність, економічні ресурси та ін.
Джерела виникнення	Політичні, економічні, правові, кримінальні, техногенні, екологічні, конкурентні та ін.
Ступінь імовірності	Малоймовірні, середнього рівня ймовірності, високоймовірні
Величина втрат	Незначні, значні, катастрофічні
Структура	Інваріантні, варіативні
Відношення до національної бюджетної системи	Екзогенні (зовнішні), ендегенні (внутрішні)

Джерело: складено за [2, с. 42]

У цілому погоджуючись із запропонованою О.В. Проказюк класифікацією зароз бюджетній безпеці, вважаємо за доцільне доповнити її класифікаційною ознакою «термін дії зароз», поділивши їх на:

- постійні (наявні протягом тривалого періоду часу);
- тимчасові (не є характерними за наявних зовнішніх та внутрішніх умов функціонування бюджетної системи та існують протягом порівняно не тривалого терміну часу).

Таке групування дасть можливість систематизації зусиль держави у сфері забезпечення бюджетної безпеки передусім на створенні стабільних інститутів, здатних ефективно протидіяти зарозам, які існують/можуть існувати протягом тривалого періоду часу, та механізму швидкого реагування на різноманітні тимчасові загрози, докорінно не змінюючи систему бюджетної безпеки.

Також вважаємо за доцільне доповнити зазначену класифікацію ознакою спрямованості зароз, тобто деталізувати, який саме рівень інтересів покликаний задовольнити бюджет, на який спрямована визначена загроза:

- загроза державній бюджетній безпеці;

– загроза бюджетній безпеці адміністративно-територіальних одиниць (мезорівень): Автономної Республіки Крим, обласного рівня, районного рівня, рівня місцевого самоврядування;

– загроза бюджетній безпеці підприємств (суб'єктів господарювання);

– загроза бюджетній безпеці домогосподарств (населення).

Вважаємо, що таке групування загроз бюджетній безпеці відповідає запропонованій дефініції досліджуваного поняття, визначає суттєві відмінності змісту та спрямованості загроз і дає можливість систематизувати зусилля систем забезпечення бюджетної безпеки відповідного рівня.

Висновки. Таким чином, нами здійснено узагальнення змісту, трактування і систематизацію складників економічної категорії «загроза бюджетній безпеці».

Вважаємо, що запропоновані положення розширюють наукове розуміння зазначеного явища та посилюють методологічну базу його виявлення й систематизації, розроблення практичних механізмів державного регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві для попередження виникнення або для зменшення негативного впливу загроз бюджетній безпеці на розвиток суспільства.

Перспективами подальших досліджень виступають дослідження основних видів загроз бюджетній безпеці України та розроблення на цій основі системи заходів щодо їх мінімізації або подолання.

Література:

1. Онищенко С.В. Класифікація загроз бюджетній безпеці держави в умовах фінансової глобалізації / С.В. Онищенко // Економіка і регіон. – 2014. – № 2(45). – С. 108–113.
2. Проказюк О.В. Бюджетна безпека держави: сутність та основні загрози / О.В. Проказюк // Фінансовий простір. – 2016. – № 3(23). – С. 39–45.
3. Коваль Л.П. Аксиоматика дослідження загроз бюджетній безпеці регіону як складової його фінансової безпеки / Л.П. Коваль // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9–1. – Ч. 2. – С. 138–141.
4. Корень Н.В. Виклики та загрози бюджетній безпеці на етапі суспільних трансформацій / Н.В. Корень // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2015. – Вип. 14. – Ч. 3. – С. 130–133.
5. Бородій О.А. Управління бюджетною безпекою України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О.А. Бородій. – Чернігів, 2015. – 21 с.
6. Словник української мови : в 11 т. / За ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/zagfroza>.
7. Шаблістий В.В. Поняття погрози у кримінальному праві та законодавстві України: історія та сучасний стан / В.В. Шаблістий // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1(29). – С. 283–286.
8. Куркін М.В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємств : [навч. посіб.] / М.В. Куркін, В.Д. Понікаров, Д.В. Назаренко. – Х. : ФОП Павленко О.Д. ; ІНЖЕК, 2010. – 388 с.
9. Зубок М.І. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : [навч. посіб.] / М.І. Зубок, В.С. Рубцов, С.М. Яременко, В.Г. Гусаров ; за заг. ред. М.І. Зубка. – К., 2012. – 226 с.
10. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
11. Мак-Мак В.П. Служба безпеки підприємства як суб'єкт частної правоохоронної діяльності : дис. ... канд. юрид.

наук : спец. 12.00.11 «Судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности, адвокатура» / В.П. Мак-Мак. – М., 2003. – 210 с.

12. Мунтян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтян. – К. : КИИЦ, 1999. – 463 с.
13. Долматова Н.Г. Угрозы бюджетной безопасности как правовой категории / Н.Г. Долматова // *Juvenis scientia*. – 2016. – № 6. – С. 51–53.
14. Экономика региона: проблемы, стратегия, мониторинг : [коллектив. моногр.] / Е.В. Никулина [и др.]. – М. : Науч. Обозрение, 2014. – 143 с.

Bohma E.S. Суть и классификация угроз бюджетной безопасности страны

Аннотация. Статья посвящена исследованию сущности экономической категории «угроза бюджетной безопасности» и классификации ее составляющих. На основании анализа существующих трактовок категории «угроза бюджетной безопасности» сформулировано авторское определение исследуемого понятия, установлены его основные качественные характеристики. На основе изучения различных точек зрения авторов по определению и идентификации угроз бюджетной безопасности осуществлена их научная систематизация в виде группирования составляющих категории по основным классификационным признакам. В частности, существующую классификацию угроз бюджетной безопасности дополнено признаками «срок действия угрозы» и «направленность угрозы». Сделан вывод, что предложенные положения расширяют научное понимание рассматриваемого явления и усиливают методологическую базу его обнаружения и систематизации, что выступает важным условием обеспечения бюджетной безопасности страны.

Ключевые слова: бюджетная безопасность, угроза бюджетной безопасности, классификация, бюджетная система, бюджетный процесс, бюджетный интерес.

Bohma O.S. The essence and classification of threats to the budget security of the country

Summary. The article is devoted to the study of the essence of the economic category “threat to budgetary security” and the classification of its components. Based on the analysis of existing interpretations of the category “threat to budgetary security”, the author’s definition of the concept under study is formulated, its main qualitative characteristics are established. On the basis of studying various points of view of the authors in identifying and identifying threats to budget security, their scientific systematization is carried out in the form of grouping of the constituent categories according to the main classification characteristics. In particular, the existing classification of threats to fiscal security is supplemented with features of “period of threat” and “threat orientation”. It is concluded that the proposed provisions broaden the scientific understanding of the analysed phenomenon and strengthen the methodological basis for its identification and systematization, which is an important condition for ensuring the budgetary security of the country.

Key words: budgetary security, threat to budgetary security, classification, budget system, budget process, budget interest.